

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM SROVNÁVACÍ SYNTAXE BĚŽNĚ MLUVENÝCH PROJEVŮ

PŘEMYSL ADAMEC (Praha)

V přednesených referátech byly přesvědčivě ukázány hlavní syntaktické rysy běžně mluvené češtiny a českých nářečí. Ve svém příspěvku bych chtěl tuto situaci srovnat se situací v běžně mluvené ruštině (na základě magnetofonových záznamů, které byly pořízeny na naší katedře).

Při tomto srovnání zjišťujeme, že v podstatě všechny rysy, které byly stanoveny pro běžně mluvenou češtinu i česká nářečí, mají svou obdobu i v běžně mluvené ruštině. Přitom ovšem má mluvená ruština, stejně jako mluvená čeština, řadu typických syntaktických zvláštností, vlastních jen jí. Z toho vyplývá, že existují na jedné straně obecné syntaktické rysy běžně mluveného jazyka, vlastní mnoha jazykům, a na druhé straně individuální syntaktické rysy běžně mluvené podoby daného jazyka. Domnívám se, že jedním z prvních úkolů při zkoumání syntaxe mluvených projevů kteréhokoli slovanského jazyka (ovšem úkolem nikoli snadným) musí být oddělení obou těchto rovin. Pokusím se tuto věc ukázat na dvou příkladech, na otázce úspornosti a nadbytečnosti a na pořádku slov.

Úspornost, projevující se v eliptičnosti a neúplnosti, je vlastní mluvenému jazyku vůbec; uplatňuje se tedy v podstatě ve stejné míře jak v mluvené češtině, tak v mluvené ruštině. Přitom však se v mluvené ruštině vypracovaly dva typy eliptického vyjadřování, které jsou typické právě pro ni, tvoří její charakteristický rys. Jsou to: a) Typ s osobním zájmenem a elipsou slovesa, např. Ты куда? — Вы о чем? — Я сейчас к нему apod., b) typ s elipsou zájmenného objektu, např. Извини, я перебую. — Кстати, мне Гамлет понравился здесь. Я видел в Национальном театре apod.

Jak upozornil ve svém referátě doc. Hausenblas, protikladem úspornosti v mluveném jazyce je určitá nadbytečnost. Rozdělil bych tyto případy na dvě skupiny a) neúspornost, b) nadbytečnost. Oba tyto jevy se zase celkem stejnou měrou uplatňují v obou jazycích, ale na druhé straně zase existují typy charakteristické. Jisté celkem stejně se vyskytují v obou jazycích případy neúspornosti typu. А. Слушай, а ты его в Москве видел? В. Я в Москве видел, да. (komunikační funkcí by stejně dobře splnilo В Москве nebo Да. Zcela obdobně by se v češtině mohlo říci „Jo, v Moskvě jsem ho viděl.“

V mluvené ruštině však nacházíme i typicky ruský typ neúspornosti. Mám na mysli

užívání substantiva místo úspornějšího osobního zájmena, např.: Так вот, Сама, в субботу карнавал будет. Ты пойдешь на *карнавал*? — Волга тоже сорвалась, десять раз в воздухе тоже так перевернулась, она встала и уехала. Просто крепость такая у *автомобиля* арод.

Podobně je tomu i s nadbytečností. Je běžná v obou jazycích. Jednou z nejčastějších jejích forem je opakování nejrůznějšího druhu, např. Ну липси уже танцуют, *липси уже танцуют*. — Витя, минуточку, если бы к Журавлям относились как к среднему фильму, никогда бы его наши не послали на фестиваль, *никогда* арод.

Podobných případů bychom mohli najít libovolné množství i v češtině. Speciálně ruská je však jakási slovosledná symetričnost v některých případech opakování, např.: А. Разве они обыграли? В. Да, *Воронеж они обыграли, обыграли Воронеж*. — А. Мне кажется, что там обещали Нормандию—Неман. В. Нет, нет, по-моему *Поднятая целина, целина поднятая*.

Druhou oblastí, na níž bych chtěl demonstrovat rozdíl mezi obecnými tendencemi mluvené podoby slovanských jazyků a konkrétní realizací v jednotlivých jazycích, je oblast slovosledu.

V Hausenblasově i Chloupkově referátu bylo pěkně ukázáno, že v oblasti slovosledné je typickým rysem mluveného jazyka posunutí jádra výpovědi směrem k začátku věty, jinak řečeno, tendence co nejdříve vyslovit nejzávažnější komponenty výpovědi a komponenty méně závažné připojit dodatečně. To je princip vlastní zřejmě mluvené podobě všech slovanských jazyků. Charakteristické pro běžně mluvenou ruštinu je maximální využití tohoto rysu.

Konkrétní realizace této tendence lze (ovšem jen zhruba a provizorně) rozdělit do tří skupin:

a) případy, které se vyskytují více méně stejně často jak v mluvené ruštině, tak v mluvené češtině. Patří sem např. typ, na který upozornil již Mathesius, totiž dodatečné připojování slov jako *docela, úplně, pravděpodobně* арод.

Напр.: Это же исключено *совершенно* (srov. To je vyloučený *úplně*).

Они экономичны *очень* (srov. Jsou úsporný *ohromně*) арод.

b) případy, které jsou v obou jazycích, ale v mluvené ruštině se vyskytují mnohem častěji. Sem patří např. kladení nedůrazného přívlastku za substantivum, které v českých nářečích zjišťuje J. Chloupek, тип Прочитай, такое объявление там написано. Там будут *атракционы разные*. — Послушай, а какое у них достоинство *главное*? — И с одной *скалы девятнадцатиметровой* сорвались сначала два Мерседеса, не нашли ничего арод.

c) případy, které se vyskytují v dnešní mluvené češtině jen sporadicky, kdežto v mluvené ruštině jsou naprosto běžné a představují jeden z jejích nejcharakterističtějších rysů. Patří sem především typ s jádrem výpovědi uprostřed a finitním slovesem na konci. Např. Так вот, Сама, в субботу *карнавал* будет. — Первый

тайм там играл наш Морозов... А во втором тайме Лобановский вышел. — Больше всего мне понравился этот Кецал и Вашек. Вашек *изумительно* пел арод.¹

Pokusil jsem se ukázat, že při zkoumání syntaxe běžně mluvené formy slovanských jazyků je potřeba oddělit jevy obecné, vyskytující se ve všech slovanských jazycích, a jevy individuální, charakteristické pro jednotlivé dané jazyky. Tím ovšem potřebná diferenciaci nekončí; bylo by dále třeba na jedné straně oddělit obecné rysy mluveného jazyka vůbec a rysy mluvené podoby slovanských jazyků, na druhé straně pak rysy daného mluveného jazyka a individuální rysy jednotlivých mluvčích. Konečné schéma by tedy nakonec bylo asi takové:

- I. Syntaktické rysy mluveného jazyka obecně.
- II. Syntaktické rysy mluvené podoby slovanských jazyků.
- III. Syntaktické rysy mluvené podoby daného jazyka.
- IV. Syntaktické rysy mluveného jazyka jednotlivých mluvčích.

¹ O tomto slovosledném typu se na této konferenci mluvilo již v referátu S. Michalka (v lužické srbštině) a M. Jelínka (v obrozenské češtině). V obou případech se vysvětloval především cizími vlivy. I když jsou tyto cizí vlivy jistě nesporné, stálo by za úvahu, zda zde nepůsobil i starý slovanský typ, který se tak výrazně projevuje v mluvené ruštině.